SEDANJOST POUČEVANJA JEZIKOV V ZGODOVINSKI PERSPEKTIVI

Od poučevanja klasičnih jezikov k poučevanju sodobnih jezikov

KATSUHIKO TANAKA

Katsuhiko Tanaka je profesor na Oddelku za družbene vede Univerze Hitotsubashi, 2-1 Naka, Kunitachi-shi, Tokyo, 186

Naslov izvirnika: ***Gengo kyoiku shi ni okeru gendai.*** **Objavo prevoda, ki ga je pripravil Andrej Bekeš, je ljubeznivo omogočil profesor K. Tanaka, za kar se mu iskreno zahvaljujemo.**

V zgodovini človeštva ni obdobja, v katerem ne bi poučevali jezikov. Jezik namreč ni nekaj, kar bi privrelo na dan kar samo od sebe, ampak ga je moč usvojiti samo s poučevanjem in učenjem. In sicer zato, ker pri jeziku ni dovolj samo to, da se sogovornika razumeta, ampak deluje jezik tudi kot splet raznovrstnih družbenih in spolnih indeksov. Vsekakor pa je res, da se je poučevanje jezika v "pravem" smislu, to so pravi, sistematično poučevanje z uporabo učbenikov, slovnic in slovarjev, pojavilo prvič šele, ko se je pojavil pisni jezik.

Poučevanje jezika, ki nas tu zanima, pa se je začelo šele v bližnji preteklosti s pojavom nacionalne države (*nation state, kokumin kokka*), kjer je vladajoča "osnovna" etnična skupina lastni jezik začela širiti kot državni jezik. Na tej stopnji poučevani jezik ni bil več kak od materinščine razlikujoč se klasični, lahko bi mu rekli tudi "tuji", jezik, ampak jezik, ki ga je bilo moč razumeti z znanjem vsakdanjega govora. Pri poučevanju klasičnih jezikov sama pisava ni bila dovolj, ampak je bilo za to, da bi jih bilo moč razumeti, treba poučevati tudi jezike same. Nasprotno pa je bilo pri poučevanju materinščine, ki jo vsak že tako in tako obvlada in ustvarjalno uporablja, dovolj učiti samo pisavo. To pa je v zgodovini vsakdanje rabe jezika pripeljalo do revolucionarnih sprememb. Za branje in pisanje ni bilo več treba obvladati kak drug, tuji, jezik, ampak je zadoščala že materinščina, s čimer je država prvič dobila ljudski značaj.

Prav tako pri klasičnih jezikih ni nobene potrebe, da bi odražali življenje v sedanjosti, živi jezik pa mora, nasprotno, odražati ne samo družbene spremembe, ki nastajajo v danem obdobju, ampak tudi razvoj tehnologije. Ali še bolje, sodobni jeziki se razlikujejo od klasičnih ravno v tem, da se spreminjajo z roko v roki s spremembami v družbi. Sodobni jeziki po eni strani torej prožno odražajo spremembe v družbi, hkrati pa je zaradi poenotenja, potrebnega za preseganje krajevnih in generacijskih razlik, cena za vse to bila njihovo neizogibno standardiziranje in normiranje.

Obenem s temi spremembami v zahtevah do jezika je pri-

šlo tudi do vidnih sprememb pri ciljih in vsebini poučevanja jezikov. Skratka, to je pripeljalo do vidnega nazadovanja klasičnega izobraževanja, v Evropi do vidnega nazadovanja latinščine, grščine in drugih jezikov, ki so do tedaj pomenili središče elitne izobrazbe, v Aziji pa do nazadovanja klasične kitajščine. To nazadovanje je postalo še posebej pospešeno od srede tega stoletja dalje. Vzroka za to sta dva: moč tehnologije, ki je postala razvidna v 2. svetovni vojni, in pa vloga, ki jo je pri povojni tehnološki tekmi, potekajoči v svetovnem merilu, odigralo poučevanje sodobnih jezikov. Danes se poučevanje tujih jezikov vse bolj oddaljuje od doktrinarnosti in avtoritarnosti in postaja vse bolj dojemljivo za realistične in praktične zahteve, ki jih postavlja sodobno življenje.

Razlike med Evropo in Azijo

Ob selitvi težišča poučevanja tujih jezikov s klasičnih na sodobne jezike je posebej za razumevanje značilnosti pri poučevanju sodobnih jezikov pomembno videti razlike med (kakorkoli groba je že ta delitev) Evropo in Azijo.

V Evropi nuja po poučevanju sodobnih tujih jezikov ni bila tako velika kot v Aziji. In ne samo to, v izobraževalnem sistemu je bilo temu področju v Evropi namenjeno z vidika družbenega prestiža nizko mesto, in sicer zato, ker je pri vzgajanju elitnega sloja veljala izobrazba v klasičnih jezikih za daleč pomembnejšo. Pa tudi zato, ker danes t. i. pomembni mednarodni jeziki, kot so angleščina, francoščina, nemščina, ruščina in španščina, posebej še prvi trije, obvladujejo celotno področje znanosti in tehnologije, ne da bi se jim bilo treba naslanjati še na druge jezike. Danes je recimo v Angliji ali Ameriki manj znanstvenikov, ki bi redno sledili znanstvene članke, objavljene v drugih državah, in ki bi zato obvladali poleg svojega še kup tujih jezikov, kot pa jih je npr. na Japonskem. Lahko rečemo, da bolj ko je komu materni jezik mednarodno pomemben, dosti manj pogosto se bo naučil še kakega tujega jezika. Da se izognemo nesporazumu: vse to še ne pomeni, da so v Evropi in Ameriki poligloti redko posejani. Nasprotno, v primeri z Japonsko jih je neprimerno več. V Evropi je mobilnost prek državnih meja dosti večja in priložnosti, da se kdo preseli z območja svojega jezika na območje kakega drugega jezika, dosti več. Tudi poroke med govorci različnih jezikov niso redke. Skratka, posameznik ima več priložnosti, da se nauči drugih jezikov. Posebej še v vzhodni Evropi in Skandinaviji so govorci manjših jezikov pogosto primorani študirati ali delati v tujini, zato so izobraženci v teh državah skoraj vselej tudi poligloti.

Pri poliglotizmu v Evropi pa je treba upoštevati moment, ki ga v Aziji ni. Z izjemo npr. finščine in madžarščine je večina evropskih jezikov med seboj v dosti tesnejših odnosih, kot pa to velja za azijske jezike. Enotnost, ki jo odražajo morfologija, sintaksa in besedišče teh jezikov, ni samo rezultat skupnega indoevropskega izvora teh jezikov, ampak tudi skupnega krščanskega kulturnega izročila. Ta skupna kulturna dediščina je pripeljala do razvoja jezikovnih kategorij, skupnih z drugimi evropskimi jeziki celo v finščini in madžarščini. Takšna skupna dediščina olajšuje prehod med pojmovnimi svetovi različnih jezikov, skratka, olajšuje prevajanje, rezultat tega pa je, da skupina osrednjih jezikov v Evropi daje vtis velikanske skupine dialektov.

Prav ta jezikovna situacija šele omogoča nastanek evropskega poliglotizma, pa tudi zamisli o univerzalnih jezikih, kakršen je esperanto. Esperanto je seveda v osnovi planiran jezik, utemeljen na skupni evropski jezikovni dediščini. Po drugi strani pa je v Aziji stanje popolnoma drugačno. Največ, kar obstaja, je tako imenovano "območje kulture kitajskih pismenk", ki ga povezuje obstoj skupnega

besedišča kitajskega izvora, običajno zapisanega s kitajskimi pismenkami. Vendar to velja samo za pisni jezik, izgovarjava enako zapisanih besed je v različnih jezikih tega območja tako različna, da vzajemno razumevanje ni mogoče. "Območje kulture kitajskih pismenk" kot vzajemno razumljivo območje deluje samo, kadar so kitajske pismenke rabljene za zapis klasičnega (kitajskega) besedišča, kar takoj razgali klasično, v preteklost zazrto naravo tega kulturnega pojma.

Tudi zunaj "območja kulture kitajskih pismenk" obstajajo skupne poteze v jezikovni zgradbi med npr. japonskim, korejskim in mongolskim jezikom. Vendar na podlagi teh skupnih potez ni še nihče prišel na misel, da bi se lotil azijske različice esperanta.

Stanje v Aziji

V jezikovno tako razdrobljeni Aziji je prišlo do potrebe po učenju angleščine, francoščine, nemščine itd., še preden so se uspeli oblikovati domači državni jeziki, osnovani na lastnih materinščinah. Učenje teh jezikov je bilo daleč pomembnejše in nujnejše kot pa učenje jezika lastne države. Kolonializem z vidika jezika ni nič drugega kot žrtvovanje domačega jezika na račun asimilacije v jezik kolonialne metropole in malo je držav v Aziji, ki se jim je uspelo ogniti tej usodi. Ena od teh izjem je Japonska, pa še tu je v začetku (konec 19. st., op. prev.) ob tem, da se japonščina kot resnično ljudski jezik še ni uspela popolnoma formirati, na področju poučevanja sodobnih jezikov prednjačilo poučevanje evropskih jezikov.

V tem obdobju je japonska elita bolje obvladala pisanje bodisi v katerem od evropskih jezikov, bodisi v klasični kitajščini kot pa v lastnem jeziku. Sodobna japonščina v tistem času še ni dozorela v jezik, ki bi ga bilo mogoče poučevati v šoli. Če se danes ozremo nazaj na to obdobje, se zdi naravnost smešno, vendar so npr. v prvih letnikih na osnovni šoli japonske armade poučevali francoščino in klasično kitajščino, medtem ko pouka japonščine kot maternega jezika ni bilo. Tako oficirji prvih generacij sicer niso znali pisati v maternem jeziku, zato pa vsaj nekoliko v francoskem.

Stanje, da elita v javni rabi ne zna zadovoljivo uporabljati materinščine, se je še v veliko bolj ostri obliki pojavilo v Indiji, ki ji v nasprotju z Japonsko ni uspelo obdržati neodvisnosti, ampak je moderno dobo spoznala z vdorom kolonializma. Rezutat tega je bila delitev dela, materinščina je bila omejena na ponižan položaj jezika za hišno rabo, medtem ko je vse javne funkcije opravljala angleščina, jezik kolonialne metropole. V takem položaju je seveda postalo samo po sebi umevno, da se znanost "počenja" v angleščini.

Položaj, ko se za znanstveno in raziskovalno dejavnost uporablja drug jezik in ne materinščina, je podoben položaju v Evropi v predmoderni dobi. Latinščina tedaj ni bila materinščina nikogar, kdor jo je hotel znati, se je je moral naučiti. S tega vidika torej obstaja podobnost med poučevanjem latinščine v predmoderni Evropi in poučevanjem sodobnih evropskih jezikov danes v Aziji. Seveda pa je razlika v tem, da je bila v Evropi jezikovna vzgoja zazrta v preteklost, medtem ko je danes v Aziji zazrta v sedanjost, kot tudi v prihodnost. Skratka, dejstvo, da je poučevanje jezikov v Aziji zazrto v stvarnost, mu daje posebno nianso.

Učenje tujih jezikov je sprejeto po eni strani s šovinističnimi reakcijami, po drugi strani pa ga spremlja družbeni razcep med elito, ki tuj(e) jezik(e) obvlada, in tistimi, ki jih ne. To lahko izzove kulturno krizo, kar ima za posledico, da učenje tujih jezikov pri ljudstvu večkrat naleti na odpor. Iz tega odpora se poraja preganjanje tujk in, na trdnejših teoretičnih temeljih, purizem. Na Japonskem je

elita, ki v popolnosti obvlada katerega od tujih jezikov, zelo maloštevilna. Skupina ljudi, ki tuj(e) jezik(e) obvladajo tako dobro kot materinščino, je bila premajhna, da bi lahko imela širši vpliv, tako da je bilo treba materinščino uporabljati na vseh področjih delovanja. Rezultat pa je seveda, da je nastala redka tvorba – jezikovno zelo homogena enojezična država.

Učenje tujih jezikov - opora materinščini

Enojezična država se je sicer uspela izogniti razcepitvi na sloje, ki bi jo povzročila raba različnih jezikov, po drugi strani pa je na mednarodnem prizorišču prav enojezičnost njena Ahilova peta. Zlasti še bolj zaostale države so podvržene hudim jezikovnim napetostim ne le v komuniciranju s tujino, ampak tudi doma, tako na področju izobraževanja, kulture itd. kot tudi pri pouku materinščine.

V moderni dobi se pouk materinščine ne more omejiti samo na materni jezik kot tak, ampak se mu vsiljujejo tudi stične točke s poučevanjem tujih jezikov. Še več, zgodi se celo, da ima v primeri s poučevanjem materinščine poučevanje tujih jezikov vodilno vlogo. Pri analizi besedil in njihove logične zgradbe se pogosto uporablja elementarno znanje, pridobljeno na osnovi slovnice tujih jezikov, npr. angleške slovnice. Gre za spoznavanje maternega jezika, ki presega meje samorefleksije, kjer se s sklicevanjem na merila, veljavna za druge jezike, poskuša doseči večja objektivnost. V teh prizadevanjih ne gre za to, da bi drug jezik razumeli s pomočjo lastnega, ampak nasprotno, da bi lastnega razumeli s pomočjo tujega. Posledica tega je, da se izrazna forma materinščine, recimo temu kar "narodni slog", vedno bolj modernizira, internacionalizira. Gledano na ta proces s stališča šovinizma, je to spreminjanje, celo pačenje lastne kulture, v resnici pa je prav to edini način, kako se lahko posamezen narodni jezik v moderni dobi ohrani in preživi.

Gre za proces, v katerem posamezni narodni jeziki izgubljajo svoje posebnosti in postajajo vse bolj medsebojno prevedljivi ali pa vzporedni do te mere, da je prevajanje iz enega v drugega zelo olajšano, in ta proces poteka v svetovnem merilu. Vzrok so težko obvladljivi pritiski velikega civilizacijskega toka, ki teži k poenotenju kulture. Tu ne gre samo za sporadičen pojav na ravni posamičnih besed, kar je običajna tema razprav o rabi tujk, ampak za globoke spremembe, ki zadevajo celotno formo danega jezika. Ne glede na to se ta raven v razpravah le poredko pojavlja.

Na tej točki nam postane jasno naslednje. Formiranje narodnih jezikov v moderni dobi je potekalo v teritorialnem okviru, ki je jeziku nudil močno obrambo in miren razvoj, vendar pa ta proces ni nekaj, kar bi lahko potekalo v popolni izolaciji. V sedanjem svetu velja za katerikoli jezik, da nima možnosti za preživetje in zadovoljivo funkcioniranje, če se obenem s tem, ko se skrbi za svojo trdnjavo, nenehno ne odpira tudi navzven. Pod takšnimi pritiski se je porodil purizem 19. stoletja, dandanašnji, v 20. stoletju pa je vsakomur jasno, da tak purizem ni nič drugega kot navadna prazna parola. Na točki, kjer smo danes, pa naj se sliši še tako paradoksalno, lahko rečemo, da je za ohranjanje lastnega nacionalnega jezika, tj. za njegovo prilagajanje sodobni civilizaciji, treba zagotoviti tudi poučevanje tujih jezikov.

Res, rečemo lahko, da je 20. stoletje obdobje, ko se je udejanilo dvoje: na eni strani tvorba nacionalnih (državnih) jezikov, ustvarjenih na osnovi materinščine, na drugi strani pa visoka raven mednarodne povezanosti, ki jo implicira sistematično poučevanje tujih jezikov.

Razpad Sovjetske zveze in jezikovna prihodnost

Na področju poučevanja jezika, razumljenega tako, kot smo opisali na prejšnjih straneh, sta se v tem stoletju zgodila dva velika dogodka. Prvi je jasna razširitev vplivnega območja angleščine po 2. svetovni vojni, drugi pa je usoda, ki so jo doživeli jeziki ob nastanku in razpadu Sovjetske zveze.

Ruska revolucija s svojo parolo osamosvojitve narodov je dala pisavo in s tem jamčila za njihov vstop v moderno jezikovno življenje celo do tedaj skoraj neznanim jezikom tudi s komaj nekaj tisoč govorci. Tako je v Sovjetski zvezi vladalo mnogojezično stanje, kjer je bilo v uporabi sto in nekaj deset različnih jezikov. Med jezikoslovci, ki tega stanja niso jemali kot osvoboditev, ampak so tarnali, da poskus, da bi omembe nevredne jezike povišali v jezike civilizacije, ni nič drugega kot ponavljanje babilonskega stolpa, najdemo recimo tudi uglednega francoskega jezikoslovca Antoina Meilleta. Drugi jezikoslovci so zopet kritizirali, da taka jezikovna politika ni nič drugega kot zarota, ki naj bi omogočila primat ruskemu jeziku. Res je, da v Sovjetski zvezi v skladu z Leninovim ukazom niso ruskega jezika nikoli imenovali "državni jezik", vsekakor pa je kot medij za sporazumevanje med vso plejado jezikov bil ruski jezik dejansko postavljen na položaj "mednacionalnega" jezika. Narava tega "mednacionalnega jezika" je bil taka, da brez njegovega znanja npr. ni bilo mogoče študirati na univerzi. Ruski jezik kot simbol rusifikacije in "jezik zatiranja" je tako končno postal predmet sovraštva.

Po razpadu Sovjetske zveze si je avro "jezika osvobojenja" zelo hitro pridobila angleščina. Zanimivo bo videti, kakšno politiko poučevanja tujih jezikov bodo v prihodnosti ubrale bivše republike Sovjetske zveze sedaj, ko so postale neodvisne.

Najverjetneje bo napredovala derusifikacija posameznih domačih jezikov. Vendar bo to zelo težaven proces, ki nikakor ne bo potekal gladko. Ruski jezik je namreč v Centralni Aziji in Sibiriji jezik civilizacije, ki je vpeljeval in omogočil modernizacijo in je kot tak v vsakem od nacionalnih jezikov pustil globok pečat. Vendar ne glede na to, da je tudi ruski jezik eden od univerzalnih jezikov – predstavnikov evropske civilizacije, lahko rečemo, da se bo po iz zaprtosti osvobojenih celinskih prostranstvih npr. Turkmenistana in po gorah Altaja vse več in pogosteje slišala tudi angleščina.

Za konec pa naj, ne glede na ljubezen, ki jo čutim do japonskega jezika, rečem, da mi je zelo žal, ker ima ta jezik tako zelo malo možnosti, da bi postal jezik z dovoljšno mero internacionalne narave, jezik, ki bi bil nosilec civilizacije. Dvajseto stoletje je ustvarilo pogoje za velik preobrat v poučevanju jezikov. Pomen, ki ga ima jezik v življenju ljudi, se je začel spreminjati, ne da bi to opazili. Naj torej ponovim še enkrat, da je sedaj pomembno uvideti, da bo v razmerah, ko učenje tujega jezika hkrati omogoča obstoj materinščine, dosedanja antagonistična razmejitevena črta med poučevanjem materinščine in tujih jezikov verjetno sčasoma skopnela.

Bibliografska opomba:

Prvič objavljeno v reviji *Shin eigo kyoiku* (Nova pedagogika angleškega jezika), 1993, 1, izdajatelj Sanyusha, Tokio.

Prevod po objavi v knjigi Katsuhiko Tanaka, 1993. *Kotoba no ekoroji – gengo, minzoku, kokusaika* (Ekologija govorice – jezik, narod, internacionalizacija), 97–106. Tokio: Nobunkyo.

THE CONTEMPORARY LANGUAGE TEACHING FROM A HISTORICAL PERSPECTIVE

KATSUHIKO TANAKA

ABSTRACT

This essay deals with language teaching / learning today as seen from a historical perspective. "True" language teaching, that has begun with teaching of classical languages, differs significantly from previous, spontaneous cases. Classical language teaching is oriented toward the past and is not concerned directly with current issues of society. Since the appearance of the nation-state, classical language teaching has been superseded by teaching national languages, which is strongly oriented towards the present.

The language situation in Europe differs from that in Asia by widely spread polyglotism of modern languages, based primarily on strong cultural similarities. A much weaker counterpart in Asia would be the so called East-Asian "Chinese characters' cultural sphere", represented by the countries sharing classical Chinese vocabulary in the written form, but which is oriented towards the past.

In most Asian countries, the vehicle of modernization was colonialism, resulting in the primacy of the metropolitan language at the expense of vernaculars and the development of bilingual elites. Even in countries that remained independent, such as Japan, the impact of a foreign language as a vehicle of modern science and learning is not negligible. Hence a situation similar to the role of Latin in the pre-modern Europe, the difference being that foreign language teaching in Asia is oriented towards the present.

A simultaneous use of foreign languages influences not only the vocabulary of a vernacular but also affects its language form in general – something which the debate on loan words, based on chauvinistic prejudices, is generally not aware of.

National languages in the 19th century were formed under a rather strong protection by the nation-state. Nowadays, a language cannot hope to survive if it is not open towards its environment, while at the same time maintaining its protective area.

The 20th century is characterized by a wide emergence of national languages on the one hand and a high degree of international interdependence on the other. Hence the

paradoxical conclusion, that for the survival of a language as a modern vernacular, it is important that foreign languages are also being taught in that language area. In the situation where foreign language teaching makes teaching of vernacular possible, the borderline between teaching either of them will gradually fade away.

An example are the languages of the former USSR. After emerging as budding national languages in the wake of October revolution, they spent 70 years in the shadow of Russian. Now, after the demise of the USSR, English is rapidly attaining the aura of being the "language of liberation" and is in former Soviet Siberia and Central Asia on its way to supersede Russian as the language of wider communication.